

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว : ผู้สร้างและผู้ให้ *

สุพัฒนา เดชาติวงศ์ ณ อยุธยา พบ.,**

วันหนึ่งในปีพุทธศักราช 2477 นายแพทย์หนุ่มคนหนึ่งได้เดินทางย้ายสังกัดจากการเป็นแพทย์หลวงประจำท้องที่จังหวัดสกลนคร มุ่งหน้ามาสู่โรงพยาบาลโรคจิตธนบุรี ซึ่งก่อกำเนิดด้วยพระมหากรุณาธิคุณและพระราชหฤทัยเอื้ออาทรแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชเจ้า ณ ที่ซึ่งมี “บ้านเหลือง” เป็นตึกโบราณโดดเด่นอยู่ริมคลองสาน เป็นบ้านพักอาศัยของผู้อำนวยการโรงพยาบาลในขณะนั้น คือ หลวงวิเชียรแพทยาคม ล้อมรอบด้วยต้นไม้สูงใหญ่ ดูเสมือนปลูกอยู่กลางป่าเขียวครึ้ม

นับแต่วันนั้นมา นายแพทย์หนุ่มผู้นั้นก็ได้ทุ่มเทพลังกายพลังใจอย่างสุดความสามารถ ด้วยมือทั้งสองและสมองอันสร้างสรรค์ สร้างอาคาร สร้างงาน สร้างคนอย่างไม่หยุดยั้งยังความเจริญรุ่งเรืองให้เกิดแก่วิชาชีพสาขาวิชาจิตเวชศาสตร์และวงการสุขภาพจิต แม่ไพศาลไปทั่วผืนแผ่นดินไทย อันเป็นคุณูปการแก่ประโยชน์สุขของประชาชนจนตราบนานเท่านาน

นายแพทย์หนุ่มผู้นั้นซึ่งต่อมาได้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงพยาบาลสมเด็จพระยาบรมวงศ์ฯ ระหว่างปี พ.ศ.2485 ถึง 2502 คือ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว “บิดาแห่งจิตเวชศาสตร์ของไทย” ผู้เป็นพ่อแห่งวิชาชีพ ผู้ “สร้าง” และ “ให้” ตลอดชีวิต

พ่อ คือ ผู้ก่อเกิด

พ่อแห่งวิชาชีพ คือ ผู้ก่อเกิดวิชาชีพ

พ่อที่ดีย่อมมีเพียงแต่ก่อเกิด พ่อที่ดีย่อมให้ความอบอุ่น ปกป้องคุ้มครอง อบรมสั่งสอน และอาทรทุกข์สุขของลูก

พ่อที่ดีย่อมเป็น “ผู้สร้าง” และ “ผู้ให้” ตลอดชีวิต

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว ได้ทำหน้าที่ “พ่อแห่งวิชาชีพ” ครบถ้วนบริบูรณ์แล้วทุกประการ

วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย 2550; 52(2): 107-123

* ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ “ฝน แสงสิงแก้ว : ที่ระลึกในพิธีเปิดอนุสาวรีย์ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว”. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก. เมษายน 2540, หน้า 131-148

** ที่ปรึกษาทิติมศักดิ์มูลนิธิตศาสตราจารย์ นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว ที่ปรึกษากรมสุขภาพจิตที่ปรึกษาสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จพระยา

จากโรงพยาบาลจิตเวชเพียงแห่งเดียวในเมืองหลวงที่มีจิตแพทย์ทั้งประเทศเพียง 4 คน ในปี พ.ศ. 2477 ในวันนี้ประเทศไทยมีโรงพยาบาลจิตเวชทุกภาคทั่วราชอาณาจักร มีจิตแพทย์กว่า 300 คน จากการไม่มีภาควิชาจิตเวชศาสตร์โดยเป็นการมีภาควิชาจิตเวชศาสตร์ในโรงเรียนแพทย์ทุกแห่ง จากโรงพยาบาลจิตเวชที่ไม่มีพยาบาลจิตเวช นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์เลยสักคนเดียว เป็นโรงพยาบาลที่มีบุคลากรครบทีมจิตเวชทุกโรงพยาบาลจากงานจิตเวชที่รักษาเฉพาะโรคจิตแตกสาขาออกไปเป็นจิตเวชเด็ก จิตเวชและสุขภาพจิตชุมชน ปัญญาอ่อน นิติจิตเวช ฯลฯ

จากการนั่งทำงานในห้องตรวจรักษาเล็กๆ ก้าวเดินออกไปสู่การทำงานร่วมกับ ครู ศาล ตำรวจ แล้วก้าวไกลไปถึงการทำงานร่วมกับองค์กรระหว่างประเทศ

จิตเวชศาสตร์และสุขภาพจิตของประเทศไทยในครั้งกระนั้น เปรียบเสมือนต้นไม้เล็กๆ ที่มีผู้หมั่นรดน้ำพรวนดิน ใส่ปุ๋ย ต้นนั้นได้เติบโตแตกกิ่งก้านเป็นไม้ใหญ่มีรากแก้วแข็งแรง สามารถต้านแรงลมแห่งอุปสรรคยืนหยัดอยู่ได้อย่างสง่างาม ให้ร่มเงาเป็นที่หลบทุกข์ร้อนที่แผดเผาใจผู้เจ็บป่วยทางจิต ช่วยให้เขาเหล่านั้นกลับไปสู่ความสุขในชีวิตอีกครั้งหนึ่ง

ใครเล่าเป็นผู้ปลูกไม้ต้นนั้น?

สร้างคนด้วยลักษณะของพ่อและครู

ในบรรดาการสร้าง 3 ประการ คือ สร้างอาคาร สร้างงาน สร้างคน ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว ตระหนักดีว่า การสร้างคนเป็นสิ่งสำคัญที่สุดงานใดๆ จะไม่เกิดขึ้นหากปราศจากเสียซึ่ง “คน” ท่านจึงมุ่งสร้างคนเป็นอันดับแรกให้แก่วงการจิตเวชและสุขภาพจิต

การสร้างคนให้มาสร้างงานสาขาจิตเวชศาสตร์ในสมัยนี้ก็เป็นเรื่องยากกว่าสาขาวิชาอื่นๆ อยู่แล้ว ลองคิดว่า การสร้างคนในสมัยก่อนจะยากยิ่งเพียงใด

ในยุคที่ประชาชนทั่วไปยังมีเจตคติในทางลบต่อผู้ป่วยโรคจิตและต่อโรงพยาบาลโรคจิตอยู่อย่างมาก อย่างไรก็ตามประชาชนจะรังเกียจเลย แม้แต่แพทย์ด้วยกันเองก็ยังไม่ยอมรับ โรงเรียนแพทย์ไม่มีภาควิชาจิตเวชศาสตร์และให้ชั่วโมงเรียนวิชานี้เพียง 12 ชั่วโมง ตลอดหลักสูตร 4 ปี ของนักศึกษาแพทย์ แต่อุปสรรคในเรื่องนี้มิได้เป็นเครื่องบั่นทอนความพยายามอย่างแรงกล้าในการสร้างคนของศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 ซึ่งท่านดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงพยาบาลโรคจิตธนบุรี ท่านได้เสาะแสวงหาคนด้วยตัวของท่านเอง เริ่มด้วยจิตแพทย์ก่อนแล้วจึงขยายไปสู่พยาบาล เภสัชกร นักจิตวิทยา และนักสังคมสงเคราะห์

“คน” ที่ท่านได้มา ก็ได้มาจากเอกลักษณ์แห่งความเป็น “ครู” ของท่านเกือบทั้งสิ้น

แพทย์หญิง จันทนา สุขวัจน์ อดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาลศรีธัญญา และอดีตรองอธิบดีกรมการแพทย์ ผู้ล่วงลับไปแล้วเคยเล่าว่า

“เหตุที่มาอยู่โรงพยาบาลสมเด็จพระยาเพราะติดใจอาจารย์หมอฝนเมื่อท่านสอน แต่ที่เดินเข้ามาที่นี่ในตอนแรกเพราะบรรยาการของโรงพยาบาลแห่งนี้งดงามร่มรื่น เมื่อท่านชวนให้มาทำงานด้วยได้บอกไปว่า “อย่ารีบตัดสินใจเลย เพราะเป็นคนไข้โรค” ท่านฟังแล้วยังอยากรับมากขึ้น ท่านจัดแจงให้เรียบร้อยภายใน 15 วัน อัตราโรงพยาบาลสมเด็จพระยาไม่มีกับบรรจุในอัตราของโรงพยาบาลสวนสราญรมย์”

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว มีเทคนิคที่ก่อให้เกิดแรงจูงใจ (motivation) ศาสตราจารย์ แพทย์หญิง คุณหญิงสุภา มาลากุล ณ อยุธา อดีตผู้อำนวยการศูนย์สุขภาพจิต และต่อมาดำรงตำแหน่งนายแพทย์ใหญ่กรมการแพทย์เล่าว่า

“คุณหมอจันทนาอยากจะออกจากแผนกหญิงมาอยู่พยาธิที่เธอรัก อาจารย์หมอฝนบอกว่า ต้องหาคนมาแทน เธอก็เที่ยวเสาะแสวงหาจนเรามาพบกัน

ที่แรกยังไม่รับปาก มาลองทำงานฟรีๆ ดูก่อน 7 วัน อาจารย์หมอฝนก็พา round คนไข้ทุกวัน อาจารย์มีศิลปะไม่เคยเชียรเลยว่า โรงพยาบาลสมเด็จพระยาดี อย่างนั้นอย่างนี้ แต่อาจารย์ท่านจะพูดอิงเทอมวิชาการชี้ให้เห็นว่า “นี่แน่ คนไข้ที่นี้แกผ้า ห้อยโหนอยู่ตาม ลูกกรงนี้ วันใดวันหนึ่ง เขาจะกลับลูกเดินเหิน พูดจ้อยๆ ไปนั่งทอดผ้าได้ทอเสียได้ถ้าได้รับการดูแลรักษาที่ถูกต้อง” อาจารย์ inspired เราโดยไม่รู้ตัว รวมทั้งความศรัทธาที่เรามีในตัวอาจารย์ จึงเริ่มมองเห็นว่ามันเป็นงานอย่างหนึ่ง เป็นปัญหาสุขภาพอย่างหนึ่ง ที่มีความหวัง เหมือนกับปัญหาสุขภาพอื่นๆ ถ้าแก้ไขถูกทาง อาจารย์ท่านไม่เคยเร่งเร้า พอครบ 7 วัน อาจารย์ก็ถามเราว่า เอาหรือไม่เอา ก็เลยตกลงเอา อาจารย์ก็ยังทราบอีกว่า คำว่าเอาของเรานั้นมันไม่หนักแน่น เพราะฉะนั้นจึงควรรวไป ward round ด้วยทุกเช้า ให้รู้เทคนิคในการ interview ในการทำรายงาน จนถึงการทำเสนอ จนถึงข้อสรุป ท่านเป็นผู้นำทางที่เพียบพร้อมด้วย KPA (Knowledge, Practice, Attitude) เป็นจิตแพทย์ด้วย เป็นครูด้วย อัดฉีดโดยเราไม่รู้ตัว ถูกแก้ไขบุคลิกภาพให้กำลังใจ ให้ tactics ทั้งในเรื่องชีวิตและสังคม”

การสอนของท่านเป็นที่ประทับใจ ท่านมีความสามารถในการจูงใจให้มาทำงานสูงมาก จนหลายคนเกิดความบังคัลใจ นายแพทย์สมศักดิ์ สิริสาธิตอดีตรองผู้อำนวยการโรงพยาบาลสมเด็จพระยาผู้ล่งลับไปแล้วเคยเล่าว่า

“อาจารย์หมอฝน ชี้แจง ชี้แนะ และชี้ชวน ท่านพูดไปยิ้มไป ผมเคยทำงานเป็นแพทย์ประจำบ้านแผนกสูติฯ ที่โรงพยาบาลศิริราช วันหนึ่งอาจารย์หมอฝนไปเยี่ยมน้องสะใภ้คลอด ซึ่งผมดูแลอยู่ เดินผ่านกันท่านก็ทักทอย ท่านชวนมาอยู่โรงพยาบาลสมเด็จพระยา ตอนไปหาท่านครั้งแรกท่านชวนคุย ชั่วโม่งกว่า ท่านชักจูงให้มาเป็นจิตแพทย์โดยบอกว่า จะได้มีโอกาสรักษาทางฝ่ายกายด้วย เมื่อมาอยู่ก็พบว่าท่านเป็นผู้ใหญ่ที่ให้เรายุ่งอย่างเท่าที่จะให้ได้ หมอมีน้อย

แต่ก็มีความแน่นแฟ้น อาจารย์ท่านจัดการแต่งงานให้ลูกหลานใครท่านจำได้หมด มีหมอลีหรือมีแขกมา ต้องให้แพทย์ไปช่วยต้อนรับ ทั้งสอน ทั้งอบรมทุกอย่างตลอดเวลา”

นายแพทย์ประสิทธิ์ หาริณสุต อดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาลยุวประสาทไวทโยปถัมภ์กล่าวถึง “อาจารย์หมอฝน” ว่า

“ท่านเป็นยอดของการจูงใจ ท่านมีลักษณะที่คนปฏิเสธไม่ลง ถ้าใครไม่ยอมมาอยู่โรงพยาบาลสมเด็จพระยาก็ต้องไม่มาหาท่าน แรกๆ ผมตั้งใจจะอยู่ปีเดียว เรียนให้ท่านทราบว่า จะอยู่ปีเดียวแล้วก็ออก ท่านก็ไม่ว่าอะไร พออยู่ครบหนึ่งปีบอกท่านว่าจะออกท่านก็เสนอแผนงานต่างๆ ให้ทำมากมาย จึงอยู่มาเรื่อย พอเข้าปีที่ 2 ที่ 3 เราก็ตัดใจทำไปเอง อาจารย์หมอฝน ท่านก็ค่อยๆ มอบงาน ทำให้เกิดความผูกพันและรับผิดชอบ”

แพทย์ที่ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติ 100 ปี ของโรงพยาบาลสมเด็จพระยาท่านนั้นเกือบทุกท่านกล่าวถึง “อาจารย์ฝน” ด้วยความประทับใจโดยมิได้มีการถามนำเลย และทุกท่านกล่าวถึงความเป็นพ่อและความเป็นครูที่มีในตัว ศาสตราจารย์นายแพทย์พล แสงสิงแก้ว ตรงกันโดยมิได้นัดหมาย ในการทำงานท่านมักสอนวิชาการทาง clinical ด้วยเสมอ สอนละเอียดแม้แต่วิธีการตรวจ การให้ยาผู้ป่วย ฯลฯ ท่านเป็นแพทย์และเป็นครูที่ขยัน และรับผิดชอบผู้ป่วย ทุกเช้าท่านจะเดินนำแพทย์พร้อมทั้งพยาบาลตรวจเยี่ยมผู้ป่วย

หลังจากแพทย์ผู้หนึ่งเข้ามาทำงานได้ 3 เดือน ท่านถามว่า “รักงานนี้หรือยัง?” ก็ได้รับคำตอบว่า “ยัง”

“พอครบ 6 เดือนว่าจะออกก็ไม่ได้ออกอีก ตอนครบหนึ่งปีต้องผ่าตัด อาจารย์จึงเดินช่วยเหลือหมดทุกอย่าง หลังผ่าตัดก็ยังจัดคนให้คอยรับ-ส่งเวลาทำงาน คอยช่วยเหลืออยู่ตลอด 5 ปีที่เราป่วย” ผู้เล่าคือ แพทย์หญิงจันทนา สุขวัจน์

เมื่อนายแพทย์อานันท์ สุนทราภิรมย์ ณ พัทลุง อดีตนายแพทย์ใหญ่ กรมการแพทย์ ติดต่อจะเข้ามาทำงานในโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว ก็เขียนใบรับรองให้ แล้วโทรศัพท์ไปบอกคุณจักรซึ่งเป็นเลขานุการกรมการแพทย์ทันที ในสมัยนั้นมีการสอบก่อนเข้ารับราชการ “แต่สอบเสร็จยังไม่ทันประกาศผล อาจารย์หมอฝนก็ให้มานั่งทำงานก่อนเลย”

ส่วนรองศาสตราจารย์ แพทย์หญิง ภิรมย์ สุนทราภิรมย์ ณ พัทลุง อดีตหัวหน้าภาควิชาจิตเวชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หลังจากเริ่มทำงานได้ 3 เดือน ก็รู้สึกไม่อยากเป็นจิตแพทย์ต่อไป

“ตอนทำ E.C.T. สามเดือนแรกคนไข้หายดีทุกคน พอเดือนที่ 4 ที่ 5 คนไข้เก่าก็กลับมาอีก จึงเกิดความรู้สึกว่าเราช่วยคนไข้ไม่ได้ จะลาออก อาจารย์หมอฝน ก็นั่งถามถึงโรคเรื้อรังอีกหลายๆ โรคที่รักษาไม่หาย “ดัดแปลงรักษาหายไหม? เบาหวานรักษาหายไหม?” ทำให้เราได้ความคิดว่า ก็รักษาไม่หายเหมือนกัน”

แพทย์ท่านนี้จึงทำงานเป็นจิตแพทย์ต่อมาจนถึงเกษียณราชการ

จิตแพทย์อาวุโสหลายท่านเล่าว่าสมัยเป็นนักศึกษา แพทย์ประทับใจ “ครู” มากกว่าวิชาที่เรียน ความเป็นครูของศาสตราจารย์นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว จึงเป็นเครื่องดึงดูดใจให้สามารถสร้างคนได้ด้วยเอกลักษณ์ แห่งบุคลิกภาพและความสามารถพิเศษของท่านโดยแท้

สาขาย่อยต่างๆ ทางจิตเวชศาสตร์ ล้วนเริ่มต้นในยุคของศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว แรกหน่อออกไปโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเกือบทั้งสิ้น โดยท่านเป็นผู้สนับสนุน ช่วยเหลือ จัดหาทางติดต่อ เพื่อส่งไปเรียนต่อต่างประเทศด้วยตัวท่านเอง เป็นการก่อเกิดจิตแพทย์แขนงต่างๆ ในประเทศไทย อาทิ

แพทย์หญิง จันทนา สุขวณิช ไปศึกษาอบรม วิชาประสาทพยาธิวิทยา (Neuropathology)

นายแพทย์ ประสิทธิ์ หนะรินสุต ศึกษาด้าน จิตวิทยาคลินิก (Clinical Psychology) คนแรกในประเทศไทย

นายแพทย์ รสชง ทศนาญชลี ด้านปัญญาอ่อน นายแพทย์ เขียว สิริยานนท์ ศึกษาด้าน ศัลยกรรมเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นงานในแขนงนิติจิตเวช (Forensic Psychiatry) และด้านอาชีพบำบัด (Occupational Therapy)

ศาสตราจารย์นายแพทย์ อรุณ ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ อดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ไปศึกษาอบรมด้านการรักษา เช่น การรักษาด้วยไฟฟ้า (Electro-Convulsive-Therapy) การทำจิตบำบัดเชิงจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytically-oriented Psychotherapy) และการวิจัย

ศาสตราจารย์ แพทย์หญิง คุณหญิง สุภา มาลากุล ณ ออยุธยา ศึกษาด้านจิตเวชเด็กและสุขวิทยาจิต โดยที่ศาสตราจารย์นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว เป็นผู้วางแผนที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล จนต่อมาได้เปิดศูนย์ สุขวิทยาจิต นับเป็นการสร้างงานจิตเวชศาสตร์เด็ก (Child Psychiatry) ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย โดยมี แพทย์หญิง คุณหญิง สุภา มาลากุล ณ ออยุธยา เป็นจิตแพทย์เด็กคนแรก

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประสพ รัตนกร ไปศึกษาด้านประสาทวิทยา ฯลฯ

พยาบาลจิตเวช เป็นบุคลากรลำดับถัดมา ที่ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว ได้ก่อเกิด ในงานนี้ ท่านมิได้นั่งอยู่กับที่เพื่อสร้างคน มิได้รอให้คนเดินมาหาฝ่ายเดียว แต่เที่ยวได้เสาะหาจากแหล่งต่างๆ และยื่นมือออกไปขอคนด้วยตนเอง ท่านรู้จักการรอคอยและการติดตามผล เช่นไปขอตัวนักเรียนพยาบาล เจริญพรของคนหนึ่งจากคณบดีและผู้อำนวยการโรงเรียนพยาบาล คือ นางจันทร์ปฐ รัตนกร ซึ่งเล่าว่า

“อาจารย์หมอฝนสอนวิชาการพยาบาลโรคจิต ทุกปี หลังสอนจบหลักสูตรแล้วอาจารย์จะพาไปเลี้ยงที่ โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอบริเวณหน้าบ้านของท่าน แล้วพาไปดูกิจการของโรงพยาบาล พอจะลาท่าน

ได้พูดว่า “จบแล้วจะมาทำงานที่นี่” ท่านจำไว้แน่นอนพอเรียนจบท่านก็ไปขอจากท่านคนบดีและคุณครูจ้างให้มาทำงานที่โรงพยาบาลสมเด็จพระยา แต่ท่านคนบดีบอกว่า ยังเด็ก เพิ่งจบ อย่างเพิ่งไป ให้อยู่ศิริราชหนึ่งปีก่อน พอรุ่งขึ้นอีกปี อาจารย์หมอฝนก็ให้คุณหมออรุณ ภาคสุวรรณ เอรธมารับเรามาทำงานที่โรงพยาบาลสมเด็จพระยา”

มีพยาบาลจิตเวชอีกหลายคนติดตามมาโดย “ประทับใจอาจารย์หมอฝน” เช่น นางละม่อม ชำนาญนิธิธรรต อธิบดีหัวหน้าฝ่ายการพยาบาล โรงพยาบาลสมเด็จพระยา เป็นต้น

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว สร้างแล้วยังพัฒนาเขาเหล่านั้นเพื่อให้เขาพัฒนาผู้อื่นต่อไป อย่างเช่นในการพยาบาลจิตเวชท่านได้ส่งนางจันทร์ปรุงรัตน์การ ไปศึกษาต่อในสหรัฐอเมริกา แล้วกลับมาทำหลักสูตรสำหรับพยาบาลโรงพยาบาลสมเด็จพระยา ในปี พ.ศ. 2495 เป็นหลักสูตรฝึกอบรม 3 เดือน นับเป็นการฝึกอบรมพยาบาลด้านจิตเวชเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ซึ่งต่อมาได้มีการพัฒนาหลักสูตรและมีการอบรมสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้

นักสังคมสงเคราะห์จิตเวช นางสาวสุภาวดี หินแก้ว ซึ่งเป็นนักสังคมสงเคราะห์จิตเวชคนแรกของประเทศไทย ก็เป็นผู้ที่ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว ช่วยจัดการผ่านกระบวนการต่างๆ จนได้ตัวมาบรรจุที่โรงพยาบาลสมเด็จพระยาในปี พ.ศ. 2496 ในสมัยนั้น นักสังคมสงเคราะห์จิตเวชยังเป็นบุคลากรที่หายาก ท่านก็เสาะแสวงหาด้วยความเพียรที่จะสร้างคนขึ้นมา นางสุมาลย์ โสติศิริ อธิบดีหัวหน้าฝ่ายสังคมสงเคราะห์คนหนึ่งเล่าว่า

“อาจารย์หมอฝนวิ่งเต้นหาตำแหน่งมาบรรจุให้ ในขณะที่ดิฉันเป็นอาจารย์แนะแนวอยู่ที่โรงเรียนมัธยมสาธิตประสานมิตร”

นักจิตวิทยาคลินิก นักจิตวิทยาคลินิกคนแรกของประเทศไทยที่ได้มาจากการสร้างคนของศาสตราจารย์

นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว คือ นางสาวทรง สุวรรณเลิศ ซึ่งมาทำงานที่แผนกสุขวิทยาจิตและจิตเวชเด็ก ณ โรงพยาบาลสมเด็จพระยา ก่อน แล้วจึงย้ายไปศูนย์สุขวิทยาจิตที่ถนนโยธี ซึ่งพัฒนาเป็นหน่วยงานอิสระแยกจากโรงพยาบาล

ในการสร้างคนย่อมมีปัญหาให้แก้เป็นครั้งคราว ท่านได้ใช้หลักการบริหารและหลักจิตวิทยาาร่วมด้วย มีอยู่คราวหนึ่ง นางสาวจิตต์ สัตตะกุล พยาบาลคนหนึ่ง จีบสลาถูกส่งไปช่วยงานโรงพยาบาล ต่างจังหวัด แต่ไม่ยอมไปด้วยเหตุผลจำเป็นทางครอบครัว จึงได้ขอลาออก

“อาจารย์หมอฝนก็บอกว่า “ไปสักเดือนหนึ่งเถอะแล้วค่อยขอย้ายกลับ ถ้าไม่ไปผู้อำนวยการจะปกครองคนอื่นได้อย่างไร” แล้วท่านกับภรรยา ก็เดินทางไปส่งเราด้วย”

ลักษณะผสมของความเป็นพ่อและความเป็นครูที่ดี คือ การก่อให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นให้ความช่วยเหลือช่วยแก้ไขปัญหาคำถาม อบรมสั่งสอน ปกป้องคุ้มครอง เป็นผู้นำกลุ่ม ก่อให้เกิดขวัญของกลุ่ม ซึ่งมีตัวอย่างมากมายไม่อาจเขียนบันทึกไว้ได้หมด

ศาสตราจารย์ แพทย์หญิง คุณหญิง สุภา มาลากุล ณ ออยุธยา เล่าว่า

“ทุกกลางวันพักเที่ยง พวกเราต้องพบหน้ากัน ใครหาหน้าไปอาจารย์หมอฝนจะต้องถามหา นอกจากนั้นท่านยังช่วยแก้หนี้ไม่ให้หลุด การกินอาหารท่านก็ตักใส่จานให้เราเลย เราก็กินไปไม่รู้ตัว แล้วก็ตักให้อีก เป็นการแก้ไขปัญหาคำถามกินยากไปในตัว ในเรื่องการคิดอาจารย์บอกว่า งานของจิตแพทย์เป็นงานเกี่ยวกับคน ถ้าคิดอยู่คนเดียว อาจคิดผิดได้ ควรช่วยกันหลายๆ หัว เราถูกท่านแก้บุคลิกภาพเยอะ แล้วยังพัฒนาเทคนิคในการประกอบวิชาชีพ การดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ให้กำลังใจ ได้ความสุขและได้รับความอบอุ่นใจจากอาจารย์เสมอ ไม่คับข้องใจ ตอนเย็นอาจารย์พาไปกินข้าวที่วงเวียนเล็ก เป็นน้ำใจที่พวกเรา

ไม่มีวันลืม ใครพูดถึงใครไม่ได้ อาจารย์ท่านจะเฉย พูดเรื่องบวกแทน เป็นการ correct personality และ pattern of thinking ของเราด้วย อาจารย์มี gift ในการจูงใจและในการเป็นครู ถ่ายทอดได้ดี ทำให้ซึมซับโดยไม่รู้ตัว”

ในการดึงมาสู่ความคิดทางบวก ท่านจะใช้เทคนิคที่ชี้ให้เราเห็นว่า “เขาเป็นอย่างนั้นแหละ แต่เขาก็เป็นอย่างนี้ด้วยใช่ไหม” และ “อาจารย์ไม่มุ่งวิชาการอย่างเดียวเวลาไปไหนก็ให้มีทัศนคติตอบท้าย เป็น intellectual fun”

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว เป็นผู้มีความรักผู้อื่นอย่างแท้จริง สนใจผู้อื่น และมีความจำด้านสังคม (social memory) อย่างดีเลิศ “จำได้แม้กระทั่งวันเกิดของลูกเรา เป็นลักษณะพิเศษซึ่งในชีวิตนี้ยังไม่เห็นว่าใครมี” และ “ในการพัฒนานุคลิกภาพของเราอาจารย์หมอฝนใช้ภาคปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ โดยตรงซึ่งเป็นลักษณะของ advisor และ supervisor”

นอกจากให้ความรู้ ให้คำแนะนำ ให้ความช่วยเหลือ ให้โอกาส ให้กำลังใจ และให้ความอบอุ่นแล้ว ท่านยัง “ให้สแตงค์” อีกด้วย “ท่านเสียสละคนไข้ให้คนไข้ private ท่านให้แพทย์รุ่นน้องไปดู เอาเงินใส่ซองให้ท่านให้บปัด้อนรับแขก ใครมีคู่ก็เอาคู่ของตนไปด้วยโดยไม่ต้องออกสแตงค์เอง ท่านเป็นพ่อ มีน้ำใจ มีเมตตา ไม่รู้จักโกรธ” เป็นคำกล่าวของจิตแพทย์อาวูโสคนเดียวเท่านั้น

เมื่อได้รับรางวัลแมกไซไซในปี พ.ศ. 2509 ท่านก็ได้บริจาคเงินรางวัลทั้งหมด เพื่อประโยชน์แก่วงการจิตเวชและสุขภาพจิต จึงได้มีมูลนิธิศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว เกิดขึ้น เพื่อใช้ดอกผลเป็นทุนวิจัยด้านจิตเวชและสุขภาพจิตตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

การเป็นผู้ให้เป็นความสุขของท่าน

ครูท่านนี้ไม่ทำงานในตำแหน่งบริหาร หรือตำแหน่งใดๆ ก็ยังคงความเป็นครูผู้ไฝ่รู้อยู่เป็นนิจ

“เวลา 20 น. ท่านจะเข้าห้องสมุด ทำเช่นนี้ทุกวันติดต่อกันเป็นสิบๆ ปี” เป็นคำบอกของพลเรือตรี นายแพทย์ วิฑูร แสงสิงแก้ว ปลัดกระทรวงสาธารณสุข

บุตรชายคนโตของท่าน

ผู้ที่เคยอ่านบทความที่ท่านเขียน จะเห็นความเป็นผู้รอบรู้ของท่านได้จากเรื่องต่างๆ ที่ท่านอ้างถึงอย่างกว้างขวาง มิใช่เฉพาะด้านจิตเวชศาสตร์และสุขภาพจิตเท่านั้นแต่ครอบคลุมศิลปะ วัฒนธรรม สังคมวิทยา และ ปรัชญาอีกด้วย ท่านเป็นครูแท้ที่เป็นนักศึกษาอยู่เสมอ และเมื่อรู้แล้วก็มิได้เก็บไว้คนเดียว จะหาโอกาสถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้รู้ด้วยเป็นประจำในการเขียนบทความเชิงประวัติศาสตร์ความเป็นมาในวงการจิตเวชและสุขภาพจิต ท่านจะเขียนยกย่องให้ความสำคัญแก่ผู้อื่น ท่านมิได้เขียนว่าตนเองทำสิ่งนั้นสิ่งนี้จึงเป็นลักษณะของผู้อ่อนน้อมถ่อมตน

ความรู้และความคิดที่ปรากฏในงานเขียนของศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว แสดงถึงความเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ในด้านสุขภาพจิตเป็นเลิศ ความคิดความเห็นในอดีตของท่าน มีความเป็นปัจจุบันอยู่อย่างน่าทึ่ง แสดงถึงการวางรากฐานอันมั่นคงและการวางแผนอย่างดีเยี่ยมในงานสุขภาพจิตของประเทศไทย

ในการสอน ท่านให้แพทย์ตรวจคนไข้แบบ “living document” คนไข้จะค่อนข้างห็นหลังให้จะแผลงฤทธิ์อย่างไร ฯลฯ ต้องบันทึกไว้หมด “เวลา conference อาจารย์จะต้องถามเราเสร็จแล้วก็ชมว่าประวัติละเอียดดีทำให้นึกภาพผู้ป่วยตอนมาโรงพยาบาลได้ว่าเป็นอย่างไร” เป็นคำบอกเล่าของจิตแพทย์อาวูโส

ได้เริ่มมีการตรวจทางห้องทดลองเป็นครั้งแรกในยุคนี้ เช่น เจาะเลือดตรวจ Wassermann & Kahn เจาะน้ำไขสันหลัง ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว มีความเชื่อในแนวคิดทฤษฎีของ Adolf Meyer ว่ากายกับจิตสัมพันธ์กัน จึงไม่ละเลยการตรวจทางฝ่ายกายซึ่งเป็นลักษณะของ clinician ที่ดีในการตรวจวินิจฉัยโรค

ในการพัฒนานคน ท่านมักจะกรุยทางด้านวิชาการให้ เช่น ก่อนจะส่งแพทย์ไปศึกษาต่อต่างประเทศด้านประสาทพยาธิวิทยา ท่านได้ส่งแพทย์ผู้นั้นไป “แกะ spinal cord ในศพทุกป่วยที่โรงพยาบาลศิริราช”

แพทย์หลายท่านเล่าคล้ายๆ กันว่า รู้สึกสนุกสนาน “อยากเรียนเวลาอาจารย์หมอฝนสอน นึกถึงท่าทางที่ท่านแสดง ซึ่งทำให้ผู้เรียนสามารถเห็นภาพคนไข้โรคจิตได้ชัดเจน”

ทุกคนบรรยายตรงกัน

“ท่านมีเทคนิคในการสอน”

ภาพลักษณ์ของท่านที่ยังติดตาติดใจแพทย์ทุกคนที่เคยเป็นลูกศิษย์อยู่จนถึงวันนี้ คือ ภาพของครูผู้รู้และทำให้อันอบอุ่น ความเมตตาของท่านที่มีต่อศิษย์เป็นลักษณะความเมตตาของพ่อที่มีต่อลูก

ในการสอนนักศึกษาแพทย์ทุกรุ่น เมื่อจบหลักสูตรท่านจะเลี้ยงขนมจีนแกงไก่กับขนมหม้อแกงอันขึ้นชื่อในรสชาติ และเล่า “นิทานใต้ต้นหว้า” ให้ฟังที่สนามหญ้าหน้าบ้าน เนื้อหาของนิทานคือการนับถือผู้อาวุโส โดยเนื้อเรื่องมีสัตว์ต่างๆ เช่น ลิง ช้าง เสือ มาชุมนุมกัน เป็นลักษณะของพ่อเล่านิทานให้ลูกฟัง ซึ่งทุกคนยังจำได้ดี และพูดถึงด้วยความประทับใจ

“ใบหน้าของท่านขณะที่เล่าเป็นภาพที่น่าประทับใจมาก ทำให้ผู้ฟังรู้สึกเหมือนตนเองเป็นเด็กทั้งๆ ที่ก็เป็นนักเรียนแพทย์ปีสุดท้ายแล้ว รู้สึกสบายใจ อาหารก็อร่อย วิวกี่สวย” เป็นคำบรรยายของนายแพทย์ อานันท์ สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง แพทย์อีกหลายท่านก็เล่าถึงความทรงจำในทำนองเดียวกัน

ในการสอน ท่านเน้นภาคปฏิบัติอย่างละเอียดทุกขั้นตอน ท่านเป็นผู้ริเริ่มให้มีการประชุมปรึกษาโรค (Case Conference) ทางจิตเวช เป็นครั้งแรกในประเทศไทย ณ โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ โดยกระตุ้นให้เกิดแนวคิดในการประชุมร่วมกันว่า

“คิดคนเดียวอาจผิดได้ ต้องคิดด้วยกัน”

ท่านเป็นประธานในการประชุมนี้เสมอ ต่อมาจึงได้มีการเวียนสลับกับศาสตราจารย์ นายแพทย์ อรุณภาคสุวรรณ

ครูแพทย์ย่อมเป็นครูทั้งในและนอกห้องเรียน ในการสอนทางวิชาการท่านสอดแทรกคุณธรรมและ

วัฒนธรรมเข้าไปด้วยเสมอ ให้ความรู้ในการดำเนินชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมไทย เช่น เมื่อไปงานศพ ท่านจะสอนให้ลูกน้องรู้จักทอดผ้า ต้องยืนทางไหน ต้องทำอะไร ท่านจะสอนเราหมด ท่านบอกเราว่า “ต้องทำเป็น ต่อไปจะต้องทำเอง” เป็นคำให้สัมภาษณ์ของแพทย์หญิง สุพัตร พูลเกษ จิตแพทย์อาวุโสท่านหนึ่ง

การสอนให้คนทุกระดับมีทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นลักษณะของครูโดยแท้ นายแสง นาคสฤติย์ ผู้เคยเป็นเจ้าหน้าที่ดูแลผู้ป่วยกล่าวว่า “รู้สึกประทับใจอาจารย์หมอฝน อาจารย์สอนเจ้าหน้าที่ดูแลผู้ป่วยเสมอว่า ‘เมตตา กรุณา มนถ์ของฉัน จำไว้ ท่องไว้ การดูแลผู้ป่วยเจ้าหน้าที่ต้องอดทน ถ้าโมโหเอาไว้ไม่อยู่ ให้ไปไว้อยู่ในห้องส้วม’ ท่านจะไม่ดูคนที่ทำผิดโดยตรง แต่จะดูหัวหน้าคนที่รับผิดชอบก่อน แล้วเขาก็จะดูแลกันลงมาเอง เวลาประชุมมีคนขับรถไปส่งท่าน พอถึงเวลาเที่ยงก็จะเอาเงินให้คนขับรถทุกครั้ง ท่านสนใจลูกน้องใกล้ชิด จำได้หมดว่าใครทำอะไร สนใจอะไร”

ความเป็นแพทย์ผู้มีความรู้ ความสามารถ และความเมตตา มีบุคลิกภาพและคุณธรรมผูกมัดใจคนทั้งหลายไม่รู้ลืม ทำให้จิตแพทย์อาวุโสทั้งหลายมองท่านเป็นบุคคลผู้ควรแก่การเลียนแบบ (identification figure) นายแพทย์ สมโภชน์ สุขวัฒนา อดีตผู้อำนวยการสถาบันสุขภาพจิตกล่าวว่า “ถ้าได้สลับปลายนิ้วก้อยของอาจารย์ก็ยังดี”

วงการจิตเวชมีแพทย์ดีๆ เกิดขึ้นมากมาย จากแบบอย่างอันควรแก่การเลียนแบบของศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว

แต่จนถึงวันนี้ ยังไม่มีผู้ใดเลียนแบบได้อย่างสมบูรณ์ทุกประการเลยแม้แต่คนเดียว

ผู้นำที่มีความเป็นพ่อและขวัญของกลุ่ม

เมื่อแพทย์หญิง จันทนา สุขวัจน์ เข้ามาทำงานวันแรกๆ ได้เดินทางเข้าไปดูผู้ป่วย เห็นเจ้าหน้าที่บาง

คนจับกลุ่มคุยกัน ไม่ดูแลเอาใจใส่ผู้ป่วย จึงได้พูดว่ากล่าวตักเตือนเจ้าหน้าที่คนหนึ่งกลับลุกขึ้นยืนได้ว่า “บอกให้เมตตาคนไข้แล้วใครละเมตตา” แพทย์หญิง จันทนา จึงร้องให้กลับบ้านพักไปพบนายแพทย์ ยรรยง โภธารามิก กลางทาง ก็เล่าให้ฟัง

“คุณหมอยรรยงจึงไปบอกอาจารย์หมอฝน รุ่งขึ้นเช้าเห็นคนเดินกันเป็นแถวไปที่ห้อง lecture จึงทราบ ว่า อาจารย์หมอฝนเรียกประชุมและคาดโทษ ท่านพูดว่า “ต่อไปถ้าใครไม่เคารพหมอจันทนาจะเอาเรื่อง” ตั้งแต่นั้นมาก็ไม่มีปัญหาและรู้สึกมั่นใจในการทำงาน”

ในยุคนั้นมีผู้ป่วยบางรายขาดอาหารโรงพยาบาลต้องหาทางผลิตยาบำรุงให้คนไข้เอง ซึ่งไม่พอเพียง แพทย์หญิง จันทนา สุขวณิช ได้ออกไปหาบอระเพ็ด ในบริเวณสวนป่าของโรงพยาบาลมาทำยาชง (infusion) คือ เอมามัด เทน้ำร้อนชงลงในอ่าง (ขณะนั้นยังไม่มีเภสัชกร) “เจ้าหน้าที่ชื่อนายเต๋ออยู่ห้องยาไม่ยอมให้ผู้ป่วยกิน กลัวจะเป็นอันตราย จึงต้องไปตามอาจารย์หมอฝนมาจัดการ อาจารย์ท่านกินให้ดูเดี๋ยวนั้นเลย ตั้งแต่นั้นมานายเต๋อเริ่มเชื่อถือว่าเราทำอะไรแล้วถูกต้องใช้ได้”

นางทองหล่อ บุญยทรศนีย์ อดีตหัวหน้าฝ่ายการพยาบาลของโรงพยาบาลสมเด็จพระยา เล่าให้ฟังว่า

“อาจารย์หมอฝนเป็นผู้ที่มีความเมตตา ทำงานด้วยรู้สึกอบอุ่น ทั้งรักทั้งเกรงเวลาเดินมาเจอกันท่านจะเป็นฝ่ายทักทายก่อนเสมอ ตอนที่ดิฉันตั้งครรภ์ ท่านรู้เข้าก็เมตตาห่วงใย ไปบอกให้ภรรยาของท่านเก็บมะม่วงมาให้คนแพ้มท้อง ท่านใกล้ชิดกับผู้บังคับบัญชามาก และเป็นคนรักความสะอาด เราเดินตามหลังท่าน เห็นท่านก้มลงเก็บเปลือกกล้วยเก็บเศษกระดาษที่มีคนทิ้งไว้”

สมัยนั้นโต๊ะอาหารเป็นที่พบปะสังสรรค์ ประหนึ่งคนในครอบครัวเดียวกันตั้งแต่ผู้อำนวยการจนถึงเสมียน ท่านจะเดินทักทายทุกโต๊ะ มีการคุยกันถกเถียงกันก่อ

ให้เกิดสัมพันธภาพและไม่ตรีจิตฉันทามิตร

“ถ้าเถียงกันรุนแรง อาจารย์หมอฝนจะทำให้ยุติด้วยเสียงหัวเราะ ท่านหัวเราะน่าขัน ผู้ที่กำลังเถียงอยู่ก็จะหยุดเถียง ที่โต๊ะอาหารท่านจะอบรมสั่งสอนได้เรียนรู้กิริยามารยาทจากท่าน ทำให้ซึมซับถึงการมองคนในแง่ดี” เป็นคำพูดของจิตแพทย์อาวุโสผู้ให้สัมภาษณ์

“เรารับประทานอาหารชนิดเดียวกันกับคนไข้รับประทาน คุณพี่ประวาส (คุณหญิง ประวาส แสงสิงแก้ว ภรรยาของท่าน) จะมาดูแลพวกเราว่ารับประทานข้าวกันอย่างไร แล้วท่านจะทำอาหารมาเสริมให้ บางวันก็มอบให้คุณอนงค์ (ภรรยาศาสตราจารย์ นายแพทย์ จีระ สิตะสุวรรณ) มาช่วยดูแลแทน” รองศาสตราจารย์ แพทย์หญิง ภิรมย์ สุนธธาภิรมย์ ณ พัทลุง เล่าถึงความทรงจำที่ประทับใจ

ในการประชุมวิชาการประจำปี ซึ่งหมุนเวียนไปตามโรงพยาบาลจิตเวชในจังหวัดต่างๆ นั้น ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว ให้นำครอบครัวไปด้วย โดยมีนันทนาการแถมท้าย ก่อให้เกิดความกลมเกลียวและการผนึกกันของกลุ่ม (group cohesiveness) ซึ่งจะช่วยลดความขัดแย้ง (conflict) ช่วยให้การงานร่วมกันเป็นไปอย่างราบรื่นด้วยดี เมื่อเกิดปัญหาก็กแก้ไขได้โดยง่าย

เมื่อถามถึงความประทับใจในโรงพยาบาลสมเด็จพระยา เภสัชกรคนแรกในวงการจิตเวชของประเทศไทย คือ นางฉวีวรรณ ศิลปบรรเลง ตอบว่า “คิดถึงอาจารย์หมอฝน ท่านเป็นประจักษ์พยาน ช่วยเราทุกอย่าง ท่านสอนง่ายว่าเมตตาจิต หัวใจอยู่ที่ผู้ป่วย ไม่ได้อยู่ที่วัสดุหรือตึกงามที่รุ่งเรือง ให้เมตตาผู้ป่วย อย่างนึกถึงตัวเองมากนัก อาจารย์หมอฝนท่านทำอะไรเจียมๆ แต่ในความเจียมของท่านนั้นมีความดัง จนเป็นแพทย์คนแรกที่ได้รับรางวัลแมกไซไซท่านมีความเป็นธรรมชาติ มีความเมตตา มาก นึกถึงคนมากกว่าวัตถุ ท่านไม่ทำตัวเป็นนักการเมือง จึงมีคนรักท่านมาก”

แพทย์มีคุณธรรม

การเป็นผู้เสียสละประโยชน์ส่วนตน โดยเห็นแก่ประโยชน์ของคนไข้ก่อน ประโยชน์ส่วนตน เป็นที่ประจักษ์ชัด เมื่อบ้านตึกโบราณที่ท่านพำนักอยู่ในโรงพยาบาลชำรุดท่านกลับขอให้เองงบประมาณที่จะซ่อมแซมบ้านไปช่วยเหลือคนไข้ก่อน

“คนไข้ต้องมาก่อนเสมอ” เป็นนโยบายหลักและคุณธรรมของศาสตราจารย์นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว หลักปฏิบัตินี้มีได้ใช้เฉพาะในหมู่แพทย์เท่านั้น แต่ท่านได้ใช้กับพยาบาล และเจ้าหน้าที่ผู้ช่วยเหลือคนไข้ด้วยเสมอ

นางละออ ทองแต้ม ณ อยุธยา พยาบาลอาวุโสสมัยท่านเป็นผู้อำนวยการเล่าว่า

“ในการตรวจรักษา อาจารย์หมอฝนมักขอเรื่องเจ้าหน้าที่ว่า อย่าเรียกคนไข้ว่า คนบ้า ให้เรียกว่า คนไข้โรคจิต คนไข้ทุกคนที่ถูกกล่าวหาว่า เมื่อถึงท่าน้ำของโรงพยาบาลท่านสั่งให้ปลดโซ่อกและจำต้องให้เจ้าหน้าที่ออกไปรับคนไข้ ท่านสอนเจ้าหน้าที่ให้จับคนไข้ไม่ให้บาดเจ็บหรือชอกช้ำ”

ประวัติศาสตร์แห่งวิวัฒนาการจิตเวชศาสตร์ในประเทศไทยสมควรจะได้จารึกไว้ว่า ศาสตราจารย์นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว เป็นจิตแพทย์ไทยคนแรกที่ปลดโซ่ตรวนออกจากผู้ป่วยโรคจิต เช่นเดียวกับ Philippe Pinel จิตแพทย์ฝรั่งเศส ผู้ปลดโซ่ตรวนผู้ป่วยโรคจิตเป็นครั้งแรกในโลก

“มีการเอาคนไข้แช่น้ำอุ่น อาจารย์หมอฝนบอกว่าคนไข้มาเหนื่อยๆ ให้แช่น้ำจะสดชื่นขึ้น โดยให้คนไข้แช่น้ำในน้ำอุ่นที่อุณหภูมิพอเหมาะ มีผ้าใบซึ่งมีदनคอยเฝ้า เริ่มทำที่ตึกเฟื่องฟ้า มีการใช้ยา Calcium Bromide และ Calcium Gluconate ฉีดเข้าเส้นให้คนไข้หลับด้วย”

ผู้ให้สัมภาษณ์เล่าต่อไปว่า “แต่เดิมมีแต่เตียงเชือกให้คนไข่นอน ใช้ปอดักเหมือนเตียงแขก เวลาคนนอนผู้ป่วยจะรู้สึกเจ็บตัว อาจารย์หมอฝนได้เปลี่ยนมาใช้เตียงเหล็กมีที่นอนและผ้าปูที่นอน ทำให้ผู้ป่วยนอน

สบายขึ้น” เรื่องนี้เจ้าหน้าที่หลายคนยังจำได้และเล่าให้ฟังทำนองเดียวกัน

ในการลอคอคติของประชาชนที่มีต่อผู้ป่วยโรคจิต ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว ได้เปลี่ยนชื่อโรงพยาบาลโรคจิตธนบุรีเสียใหม่ เป็น “โรงพยาบาลสมเด็จพระยา” เมื่อปี พ.ศ. 2487 อีกทั้งสนับสนุนให้นายแพทย์ ยรรยง โพธารามิก จิตแพทย์อาวุโสในสมัยนั้นเปลี่ยนชื่อเรือนผู้ป่วยเป็นชื่อดอกไม้ เช่น กองคลัง เปลี่ยนเป็น ตึกเฟื่องฟ้า ตึกอื่นๆ ได้รับชื่อใหม่ว่า พยับหมอก รสสุคนธ์ พวงทอง บานบุรี ฯลฯ แล้วปลูกต้นไม้ชื่อนั้นๆ ไว้บริเวณหน้าตึกเป็นสัญลักษณ์ประจำตึก นอกจากนี้ยังได้ทาสีหลังคาตึกเสียใหม่ให้เป็นสีเขียวแทนสีแดงเดิม ซึ่งมักทำให้ประชาชนเข้าใจผิด และเกิดความรู้สึกในทางลบว่า “คนบ้า” เป็นของคู่กับ “หลังคาแดง”

การปฏิบัติต่อผู้ป่วยโรคจิตเป็นไปในทางที่ดีขึ้น ผู้ป่วยไม่ถูกผูกมัดเสียนตีก่อต่อไป เข้าชั้นผู้ป่วยต่างช่วยกันปลูกต้นไม้ สานเสื่อ ทำนึ่งก็ ฯลฯ อันเป็นงานด้านฟื้นฟูสมรรถภาพ ซึ่งพัฒนายิ่งขึ้นในยุคของศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว

มีการนิมนต์พระมาเทศน์ให้ผู้ป่วยฟังในวันพระ แต่ขาดตอนไปในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2

การดูแลผู้ป่วยในยุคนั้นเป็นไปในลักษณะ “Love and Care” ศาสตราจารย์นายแพทย์ อรุณ ภาควสุวรรณ์ อดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาลสมเด็จพระยา เล่าว่า “เจ้าหน้าที่รุ่นเก่าที่มีความรู้สึกรู้หาของความเป็นพ่อแม่ (parenthood) คือ รักผู้ป่วย คอยดูแลเมื่อเจ็บป่วย คอยดูแลไม่ให้ทะเลาะทู่ตักกัน ผู้ป่วยร้องไห้ก็ปลอบโยนคนเลวๆ ที่รังแกผู้ป่วยก็ถูกไล่ออก เคยมีไล่ออก 4 คนซ้อน”

คุณธรรมแห่งความเป็นแพทย์มิได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะในโรงพยาบาลโรคจิต แต่ได้แผ่ออกไปสู่ผู้ป่วยจิตเวชภายนอกเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ เช่น สถาบันทางกฎหมาย

นายแพทย์ เชียร์ สิริยานนท์ แพทย์อาวุโสด้านนิติจิตเวชในประเทศไทย กล่าวว่า

“สมัยอาจารย์หมอฝนเป็นยุคปฏิวัติ เดิมห้องผู้ป่วยเป็นลูกกรงซี่เหล็กก็ได้เปลี่ยนเป็นห้องมุ้งลวดและมีเตียงนอน อาจารย์ท่านได้ส่งจิตแพทย์เข้าไปทำงานเกี่ยวข้องกับศาลเป็นครั้งแรก เนื่องจากแต่เดิมไม่เคยมีกฎหมายเกี่ยวกับเด็ก เด็กที่ทำผิดอายุแค่ 7-18 ปี ก็ต้องขึ้นศาลอาญา เช่นเดียวกับผู้ใหญ่ ในขณะที่ต่างประเทศมีการคุมประพฤติสำหรับคดีเล็กๆ น้อยๆ ในเด็ก อาจารย์หมอฝนจึงส่งแพทย์เข้าไปตรวจโรคให้ในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง และดูแลพวกเขาเสียติดด้วย”

ผู้เล่ายังได้กล่าวเสริมอีกว่า “อาจารย์หมอฝนเป็นผู้บังคับบัญชาที่เอ็นดูเรา ดูแลเราทุกอย่าง ไม่เพียงแต่วิชาการ มารยาทต่างๆ ท่านก็สอน เหมือนเราเป็นลูกศิษย์คนหนึ่งตลอดเวลา”

พัฒนาการรักษา

การพัฒนาหอผู้ป่วยและการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพของโรงพยาบาลเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาการรักษา ในขณะเดียวกันในยุคนั้นได้มีการพัฒนาการรักษาด้านจิตเวชและจิตวิทยาไปพร้อมๆ กัน

ในปี พ.ศ. 2488 มีการทำการทดสอบทางจิตวิทยา (psychological testing) ในผู้ป่วยจิตเวชตามมาตรฐานสากลเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ณ โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา

ภายหลังยุติการรักษาด้วย Mentrazol Shock ซึ่งใช้มาหลายปี ก็ได้เริ่มการรักษาผู้ป่วยจิตเวชด้วยไฟฟ้า (Electro-Convulsive Therapy) เป็นครั้งแรกในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2490 ซึ่งเป็นการรักษาที่ทันสมัยเท่าเทียมอารยประเทศ เป็นการรักษาที่ยังมีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับกันอยู่จนถึงทุกวันนี้ โดยผู้ริเริ่มทำการรักษาคนแรก คือ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ อรุณภาคสุวรรณ

ในปี พ.ศ. 2490 ได้มีการใช้สาร Arsenic และ การทำให้เกิดไข้เพื่อการรักษา (Fever Therapy) ในผู้ป่วยโรค syphilis ขึ้นสมอง ซึ่งเป็นโรคที่มีความชุกสูงกว่าในปัจจุบันอย่างมาก โดยแพทย์ฉีดเชื้อมาเลเรีย P.vivax เข้าไปในตัวผู้ป่วย เพื่อให้ไข้ขึ้น แต่ปัจจุบันมียารักษาที่ค้นพบใหม่จึงเลิกใช้วิธีนี้

การรักษาที่สำคัญและเกิดประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้ป่วยโรคจิต คือ การเริ่มใช้ยา Chlorpromazine เป็นครั้งแรกในประเทศไทยในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2497 ภายหลังกายออกสู่ตลาดโลกไม่กี่ปี โดยศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว เกิดความสนใจในบทความเชิงวิชาการจากวารสารต่างประเทศ ซึ่งเกสัชกรหญิง จวีร์วรรณ ศิลปบรรเลง นำมาเสนอในที่ประชุมวิชาการ จึงได้ส่งยานี้เข้ามาใช้ในโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยาเป็นครั้งแรก ยานี้มีประสิทธิภาพสูง สามารถลดอาการอะละและอาการก้าวร้าวรุนแรงในผู้ป่วยโรคจิตลงได้ ช่วยให้สามารถตรึงผู้ป่วยไว้ในชุมชนได้ และยังนิยมใช้จนตรานเท่าทุกวันนี้

ปี พ.ศ. 2498 เริ่มใช้เครื่องตรวจคลื่นสมองในโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยาและสนับสนุนให้มีแผนกประสาทวิทยาและประสาทศัลยศาสตร์ขึ้นในโรงพยาบาลจิตเวชเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ทำให้ผู้ป่วยจิตเวชได้รับการดูแลรักษาอย่างสมบูรณ์ครบวงจร

พัฒนาวิชาการ

การได้รับสมญา “บิดาแห่งจิตเวชศาสตร์ของไทย” เกิดขึ้นภายหลังที่ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว ได้สร้างคน สร้างงาน เป็นอนกประการดังกล่าวแล้ว ผลงานทางวิชาการที่ท่านได้เริ่มพัฒนาตลอดมา สรุปสาระได้ดังนี้

1) ริเริ่มให้มีการประชุมทางวิชาการด้านต่างๆ ในสาขาจิตเวชศาสตร์ เป็นครั้งแรกในประเทศไทย เช่น การประชุมปรึกษาโรค (Case Conference) ซึ่งจัดให้มีทุกสัปดาห์ การประชุมนิติจิตเวช หรือการประชุมเกี่ยวกับ

ผู้ป่วยจิตเวชที่มีคดี การประชุมจิตเวชเด็ก”

2) ริเริ่มให้มีการประชุมวิชาการประจำปีของโรงพยาบาลในสังกัดกองโรงพยาบาลโรคจิต เป็นครั้งแรกในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2486 ณ โรงพยาบาลสมเด็จพระยา ต่อมาได้มีการหมุนเวียนไปตามโรงพยาบาลจิตเวชทั่วราชอาณาจักร การประชุมนี้มีต่อเนื่องเป็นประจำมาจนถึงทุกวันนี้ ยกเว้นระหว่างปี พ.ศ. 2488-2489 ระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมีการอพยพลี้ภัย การประชุมในยุคนั้น นอกจากจะเป็นการพัฒนาองค์ความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันแล้ว ยังเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีและขวัญของกลุ่ม โดยอาศัยการที่ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว ดำรงตำแหน่งควบทั้งผู้อำนวยการโรงพยาบาลสมเด็จพระยา และผู้อำนวยการกองโรงพยาบาลโรคจิต ต่อมาได้มีการขยายการประชุมทางวิชาการออกไปยังสถาบันการศึกษา และองค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้องด้วย อาทิ สมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย สมาคมสุขภาพจิตแห่งประเทศไทยในประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์

3) พ.ศ. 2488 ให้แพทย์โรงพยาบาลสมเด็จพระยา ไปสอนวิชาจิตเวชศาสตร์ในโรงพยาบาลศิริราช และโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

4) พ.ศ. 2495 ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว ได้รับเกียรติแต่งตั้งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพจิตขององค์การอนามัยโลกเป็นคนแรกในประเทศไทย ได้ร่วมงานกับนายแพทย์ ชาร์ลส์ กันตริ จากคานาดาเสนอรัฐบาลไทยให้จัดตั้งคลินิกสุขวิทยาจิตขึ้นในโรงพยาบาลสมเด็จพระยา เพื่อตรวจรักษาเด็กที่มีปัญหาทางอารมณ์ และจิตใจ และทำงานด้านป้องกันและส่งเสริมสุขภาพจิตด้วย นับเป็นการเริ่มต้นงานแขนงวิชาจิตเวชศาสตร์เด็กเป็นครั้งแรกในประเทศไทย โดยท่านมีนโยบายจัดตั้งศูนย์สุขวิทยาจิตสี่มุมเมือง ดังนั้นต่อมาศูนย์สุขวิทยาจิตจึงย้ายออกจากโรงพยาบาลไปตั้งเป็นอิสระอยู่ที่ถนนโยธีจนถึงปัจจุบัน

5) ริเริ่มฝึกอบรมพยาบาลจิตเวชหลักสูตร 3 เดือน เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2495 ณ โรงพยาบาลสมเด็จพระยา ซึ่งต่อมาได้พัฒนามาเป็นหลักสูตรการอบรมพยาบาลสุขภาพจิตและจิตเวชจนถึงปัจจุบัน

6) ก่อตั้งสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย ขึ้นในปี พ.ศ. 2496 มีการออกวารสารวิชาการสมาคมซึ่งเป็นวารสารวิชาการที่เผยแพร่ความรู้และผลงานวิจัยสาขาจิตเวชศาสตร์ฉบับเดียว อย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา มีการผลิตตำราจิตเวชศาสตร์ของสมาคม และมีการจัดประชุมวิชาการประจำปี และการประชุมปรึกษาโรคเป็นประจำทุก 2 เดือน อย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนจัดการประชุมระดับพื้นระหว่างประเทศเป็นครั้งคราวอยู่เกือบ 40 ปี จนกระทั่งมีการก่อตั้งราชวิทยาลัยดังกล่าว

7) ริเริ่มการฝึกอบรมแพทย์ระดับหลังปริญญาเป็นครั้งแรก ณ โรงพยาบาลสมเด็จพระยา ในปี พ.ศ. 2498 เริ่มต้นด้วยหลักสูตร 6 เดือน ต่อมาขยายเป็นหลักสูตร 1 ปี แล้วพัฒนาเป็นหลักสูตร 3 ปี ตั้งแต่วันที่ พ.ศ. 2515 ดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงทุกวันนี้

8) ริเริ่มพัฒนานหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาจิตเวชศาสตร์ในโรงเรียนแพทย์ ด้วยความอุตสาหะบากบั่นอย่างไม่ลดละตลอดเวลา 15 ปี ของศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว โรงเรียนแพทย์จึงได้ยอมรับการปรับหลักสูตรเพิ่มการสอนวิชาจิตเวชศาสตร์ในหลักสูตรนักศึกษาแพทย์ 4 ปี จาก 12 ชั่วโมงในปี พ.ศ. 2476 เป็น 204 ชั่วโมงในปี พ.ศ. 2500 และเป็น 300 กว่าชั่วโมงรวมภาคปฏิบัติในปัจจุบัน ซึ่งในการนี้ท่านได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีของอาจารย์โรงเรียนแพทย์ ผู้สมควรแก่การจารึกไว้ในประวัติศาสตร์ 3 ท่าน คือ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ สุต แสงวิเชียร หัวหน้าภาควิชากายวิภาคศาสตร์ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเสริฐ กังสดาลย์ หัวหน้าภาควิชาอายุรศาสตร์ และศาสตราจารย์นายแพทย์ จิตต์ ฐัจฉินดา แห่งคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล

9) ริเริ่มก่อตั้ง สมาคมสุขภาพจิตแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนที่ดำเนินการด้านสุขภาพจิตอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยการทำงานร่วมกันของบุคคลจากหลายสาขาอาชีพ มีใช้เฉพาะวิชาชีพแพทย์เท่านั้น

10) ร่วมทำงานวิชาการกับองค์กรระหว่างประเทศ ผลงานอันเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ ทำให้ท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพจิตของ องค์การอนามัยโลกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 ต่อมาในปี พ.ศ. 2498 ก็ได้เลือกตั้งเป็นกรรมการสหพันธ์สุขภาพจิตโลก (World Federation of Mental Health) เรื่อยมา จนได้รับเลือกตั้งเป็นประธานของสหพันธ์ดังกล่าวในปี พ.ศ. 2505 จนถึงวันนี้ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว เป็นคนไทยคนเดียวที่เคยได้รับตำแหน่ง อันมีเกียรตินี้

พัฒนาสถานที่

นอกจากการพัฒนาเรือนผู้ป่วยดังกล่าวได้กล่าวไว้แล้ว ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว ได้พัฒนาอาคารอื่นๆ สร้างถนนคอนกรีต สร้างตึกผู้ป่วยหลายหลังและปรับปรุงสิ่งแวดล้อมภายในโรงพยาบาล จนได้ชื่อว่าเป็นโรงพยาบาลที่สะอาดสวยงามที่สุดในแถบฝั่งตะวันออกของคลองสุเอซ

ความรุ่มร้อนของสวนป่า อันเริ่มต้นมาแต่สมัย นายแพทย์ Cathews เป็นผู้อำนวยการสืบเนื่องมาจน สมัยศาสตราจารย์ หลวงวิเชียรแพทยาคม นั้น ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว ได้อนุรักษ์บำรุงไว้เป็นอย่างดี จนเป็นที่รำลึก และเป็นความประทับใจแก่ผู้พบเห็นว่าเป็นพื้นที่สีเขียวงดงามที่สุดแห่งหนึ่ง ไม้พันธุ์เก่าแก่สวยงามหายาก หากไม่พบที่อื่นจะหาได้ในบริเวณ โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา

มีเรื่องเล่าต่อๆ กันมาว่า “ใครตัดต้นไม้ ระวัง! เพราะหมอคาอิวัลส์ แซ่งไว้”

บุคลากรอาวุโสทุกท่านที่ให้สัมภาษณ์ได้กล่าวถึงความประทับใจในความสงบร่มรื่นอย่างงดงามของสถานที่แห่งนี้ คู่ไปกับความผูกพัน ความรัก และศรัทธาที่มีต่อ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว เสมอ

ข้างตึกผู้ป่วยนอกเก่าของโรงพยาบาล เคยมีต้นเหลืองอินเดียขนาดใหญ่ออกดอกสีเหลืองทองเต็มต้น

“อาจารย์หมอฝนจะไม่ให้ใครมาขวาดดอกที่ร่วง ท่านเคยเล่าให้พวกเราฟังในชั่วโมง Journal Club ว่า มีฝรั่งอังกฤษมาดู แล้วชมว่า ของเราเป็นหนึ่ง” เป็นคำบอกเล่าของนายแพทย์ อุดม ลักษณะวิจิตร อดีตผู้อำนวยการสถาบันสุขภาพจิต เสียชีวิตต้นไม้นี้ที่ ถูกโค่นทิ้งด้วยความจำเป็นในการสร้างตึกผู้ป่วยนอกในยุคหลังจากนั้น

โรงพยาบาลมีต้นประดู่เรียงรายเป็นแนวยาวตลอดริมคลอง ให้ความเขียวสดชื่นและดูเด่นเป็นสง่า เมื่อถึงฤดูกาลประดู่จะผลิดอกบานสะพรั่งพร้อมกันทุกต้น แล้ววันหนึ่งดอกจะโรยร่วงพูลงพร้อมกันไหลไปตามสายน้ำในลำคลอง ภาพประตูบานเหลืองอร่ามเป็นทิวแถวงดงามจับใจ ไม่มีสถานที่ใดในกรุงเทียบเท่า

อยากจะบอกท่านว่า “อาจารย์คงจะสบายใจ หากได้รับทราบวาประตูเก่าแก่ที่อาจารย์อนุรักษ์ไว้ยังยืนต้นอยู่จนถึงวันนี้ เมื่อปีก่อนมีช่างรับเหมาก่อสร้างเชื่อมริมคลองหน้าโรงพยาบาล ขอตัดประตูบางต้นทิ้ง แต่ได้ถูกพวกเราทัดทานไว้อย่างหัวชนฝา จนเขาต้องหาวิธีการสร้างเชื่อมเสียใหม่โดยไม่ต้องโค่นต้นประตูเลย มีเรื่องน่าภูมิใจที่ประตูใหญ่ต้นหนึ่งของโรงพยาบาลเคยได้รับรางวัลที่สอง ในการประกวดต้นไม้ใหญ่ในกรุงเทพมหานคร ส่วนอีกรางวัลหนึ่งเป็นต้นโพธิ์ใหญ่ในบริเวณมหาวิทยาลัยศิลปากร ในครั้งนั้นกรรมการสองท่าน คือ อาจารย์ สมศรี สุขุมลันนทร์ และดร.คุณหญิง กัลยา โสภณพานิช ได้เดินทางมาดูต้นไม้ด้วยตนเอง”

พลเรือตรีนายแพทย์ วิฑูร แสงสิงแก้ว เล่าให้ฟังว่า ในสมัยก่อน โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา

ภูมิประเทศเป็นชนบท ร่มรื่น และเงียบสงบ ถนนที่ผ่านหน้าโรงพยาบาลเป็นทางเดินไปด้วยอิฐเผาแผ่นโตๆ ซึ่งต่อมาเป็นถนนลาดยางเส้นเดียว รถแล่นได้สองคันในความเงียบสงัดจะได้ยินเสียงนกการ้อง ด้วยความไพเราะอย่างเสียงธรรมชาติ บริเวณรอบโรงพยาบาลเป็นสวนมะพร้าว เงาะ ทุเรียน มังคุด มะม่วง น้ำในคลองใสสะอาด

“ตอนนั้นใช้ทรัพย์สินระบด มีเรือบรรทุกคนใช้แล่นผ่าน เพื่อพาคนไข้ไปส่งโรงพยาบาลโรคติดต่อ ผมวิ่งไปดู เห็นคนพายเรือ ในเรือมีคนเป็นฝีดาษนอนมาบนใบตอง”

ผู้ป่วยโรคจิตก็อาศัยคลองนี้เดินทางมาโรงพยาบาล โรงพยาบาลมีท่าเรือ 3 ท่า มีสิ่งใดติดตั้งอยู่สองข้างบันไดทำน้ำ เจ้าหน้าที่เก่าแก่คนหนึ่งเล่าว่า เมื่อญาติพาผู้ป่วยมามักจะกราบไหว้สิ่งใดด้วยความเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์

โรงพยาบาลมีสนามเทนนิสที่ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว ภูมิใจมากเป็นสนามเทนนิสที่สวยงามขึ้นชื่อในสมัยนั้น ผู้นำชุมชนเช่น นายตำรวจ นายอำเภอ พากันมาเล่นเทนนิส ซึ่งเป็นที่พบปะสังสรรค์ก่อให้เกิดสัมพันธ์ภาพอันดีต่อกัน ยามเย็นจะมีชาวบ้านมาเผาข้าวหลามริมถนน ซึ่งเงียบสงบและเย็นสบาย

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว ใช้ชีวิตของท่านถึง 25 ปี อยู่ภายในบรรยากาศอันสงบร่มรื่นแห่งนี้ ก่อนที่ท่านจะก้าวออกจากโรงพยาบาลสมเด็จพระยา ไปสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้นไปตามลำดับจนถึงปลัดกระทรวงสาธารณสุข

เมื่อขึ้นครองตำแหน่งผู้บริหารระดับสูงแล้วทุกคนยังเรียกขานท่านว่า “อาจารย์หมอฝน” ทุกคนยังเห็นท่านเป็น “ครู” ผู้ซึ่งศิษย์รักและบูชาไม่เสื่อมแห่งการสิ้นสุด

เมื่อท่านจากไปก็มีผู้รู้สึกว่าสูญเสียปลัดกระทรวงแต่รู้สึกว่า ได้สูญเสีย “ครู” อันยากจะหาผู้ใดเสมอเหมือน

ครูผู้เป็นทั้งครูและพ่อ

ครูผู้เป็นยิ่งกว่าบุพชนียบุคคล

ครู “ผู้สร้าง” และ “ผู้ให้” แก่วิชาชีพสาขาวิชาจิตเวชศาสตร์และวงการสุขภาพจิตมาโดยตลอด

แม้ท่านจะหาชีวิตไม่แล้ว แต่ผลงานของท่านยังคงชีวิตอยู่

ความมีชีวิตของท่านนั้นจะปรากฏอยู่ตลอดไป ในใจของศิษย์ ในใจของผู้เคยเข้าใกล้และได้สัมผัสความอบอุ่น ในตัวอักษรทุกตัวที่ท่านเขียน ในการประชุมวิชาการ ในการเรียนการสอนวิชาจิตเวชศาสตร์ในงานสุขภาพจิตเพื่อประชาชน และแม้แต่ในต้นไม้ทุกต้นที่ท่านได้ถนอมชีวิตไว้ให้คงอยู่จนทุกวันนี้

อนุสาวรีย์เป็นความทรงจำที่เป็นรูปธรรม เพื่อชนรุ่นหลังจักได้ตระหนักในคุณูปการที่ท่านได้สั่งสมไว้

แต่คุณธรรมและผลงานของศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว เป็นความทรงจำอันเป็นนามธรรม ควรแก่การน้อมระลึกถึงด้วยความคารวะบูชาเป็นนิรันดร์

เอกสารอ้างอิง

1. กรมการแพทย์, กระทรวงสาธารณสุข. 100 ปี สุขภาพจิตและจิตเวช พ.ศ. 2432-2532. กรุงเทพมหานคร: วนวิทย์การพิมพ์, พฤศจิกายน 2532.
2. หจข.สส 3¹⁰ ประกาศ. เรื่องเปลี่ยนชื่อโรงพยาบาลโรคจิต. 25 มีนาคม 2497.
3. กรมการแพทย์, กองโรงพยาบาลโรคจิต. 80 ปี ของจิตเวชในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ. 2512.
4. กรมการแพทย์, รายงานกองโรงพยาบาลโรคจิต. พ.ศ. 2485-2498. เอกสารโรเนียว.
5. ที่ระลึกตึก 84 ปี โรงพยาบาลสมเด็จพระยา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรไทย, 2520.
6. ฝน แสงสิงแก้ว, ประวัติการแพทย์จิตเวช และสุขภาพจิต ใน : อนุสรณ์งาน พระราชทานเพลิง

- ศพศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียรแพทยาคม ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 27 พฤศจิกายน 2520 : 21-49
7. พลแสงสิงแก้ว. การศึกษาวิชาจิตเวชและสุขภาพจิต. ใน : 80 ปี ของจิตเวชในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ. 2512, หน้า 40-45.
 8. _____. ประวัติ ศาสตราจารย์นายแพทย์ พลแสงสิงแก้ว ใน : อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์ พลแสงสิงแก้ว ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน 25 มกราคม 2524. หน้า 1-11
 9. รายงานประจำปีภาษาอังกฤษ Somdet Chaopraya Hospital 1998. เอกสารในโรเนียวของโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา 2532.
 10. โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา 2432-2523. เอกสารโรเนียว, มปป.
 11. โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา, ที่ระลึกเนื่องในพิธีเปิดตึกผู้ป่วยนอกและตึกวิจัย 25 ตุลาคม 2506. พระนคร : ธารการพิมพ์, 2506.
 12. สุพัฒนา บุญญานิตย์ โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. 2515; 26 : 1-29
 13. ขจร อันตรการ, นายแพทย์. อดีตผู้อำนวยการกองโรงพยาบาลโรคจิต. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 4 กันยายน 2529.
 14. จันทร์ปฐ รัตนากร, อดีตพยาบาลโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 4 กันยายน 2529.
 15. ฉวีวรรณ ศิลปบรรเลง, ภาสกรหญิง. อดีตหัวหน้าฝ่ายเภสัชกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการสัมภาษณ์ โดยคณะทำงานเฉพาะกิจเพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 2 กันยายน 2529.
 16. ชรินทร์ ชื่นกำไร, แพทย์หญิง. อดีตหัวหน้าฝ่ายจิตเวชชุมชน โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. สัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 17 กุมภาพันธ์ 2530.
 17. ชูติศย์ ปานปรีชา, นายแพทย์. หัวหน้าฝ่ายวิชาการโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 17 กุมภาพันธ์ 2531.
 18. เชียร สิริยานนท์, นายแพทย์. ข้าราชการบำนาญกระทรวงยุติธรรม. เอกสารการสัมภาษณ์ โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 21 พฤษภาคม 2530.
 19. ทองหล่อ บุญยทรรคนิย์ และละม่อม ขำกาญจน์อิทธิ. อดีตหัวหน้าฝ่ายการพยาบาล โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 2 ตุลาคม 2529.
 20. ประสพ รัตนากร. นายแพทย์. อดีตผู้อำนวยการสถาบันประสาทวิทยา. เอกสารการสัมภาษณ์ โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 20 สิงหาคม 2529.
 21. ประสิทธิ์ ะริณสูตร, นายแพทย์. อดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาลยุวประสาทไวทโยปถัมภ์. และทวีศรี ะริณสูตร, ทันตแพทย์หญิง. อดีตหัวหน้า

- ฝ่ายทันตกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวม ประวัติและกิจกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 5 กุมภาพันธ์ 2530.
22. ปัญญา สัตยาบัน, นายแพทย์. ข้าราชการบำนาญ โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวม ประวัติและกิจกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 25 กันยายน 2529.
 23. พูนทรัพย์ บุชปำรง, แพทย์หญิง. อดีตหัวหน้างานการศึกษาฝึกอบรมและเผยแพร่ โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและ กิจกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 15 มกราคม 2531.
 24. ไพฑูรย์ วิเชียรแพทยาคม, มุกดา วิเชียรแพทยาคม, ชุศรี สุทธิวรรณ, สงวนศรี วิเชียรแพทยาคม และ ศุภวรรณ วิเชียรแพทยาคม. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติ และกิจกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 16 กุมภาพันธ์ 2530.
 25. ยรรยง โพธารามิก, นายแพทย์. อดีตผู้อำนวยการ โรงพยาบาลนิติจิตเวช. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติ และกิจกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 15 กรกฎาคม 2529.
 26. ยรรยง ศุภรัตน์, นายแพทย์. อดีตหัวหน้าฝ่ายผู้ป่วยนอก โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 14 กุมภาพันธ์ 2531.
 27. ยี่โก ศรีวิทย์, ช่อ อึ้งไพเราะ และสาลี บัวจันทร์. อดีตเจ้าหน้าที่ดูแลผู้ป่วยโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 1 กรกฎาคม 2531.
 28. ละออ ทองแถม ณ อยุธยา. ข้าราชการบำนาญ โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวม ประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 3 กรกฎาคม 2529.
 29. ละเอียด ชูประยูร. หัวหน้าฝ่ายจิตวิทยาโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและ กิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 16 ธันวาคม 2529.
 30. วันทนา จิตุชัย. หัวหน้าฝ่ายสังคมสงเคราะห์ โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติ และกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 24 พฤษภาคม 2529.
 31. วิฑูร แสงสิงแก้ว. นายแพทย์. รองอธิบดีกรมการแพทย์. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 18 กุมภาพันธ์ 2531.
 32. ศรีธรรม ธนะภูมิ, แพทย์หญิง. รองศาสตราจารย์ หัวหน้าภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามธิบดี. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและ

- กิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 19 ตุลาคม 2530.
33. สกนธ์ โสภโณ, นายแพทย์. อดีตผู้อำนวยการ โรงพยาบาลสวนสราญรมย์. เอกสารการสัมภาษณ์ โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวม ประวัติ และกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 2 เมษายน 2529.
 34. สมจิตต์ วงศ์เวียน, ข้าราชการบำนาญโรงพยาบาล สมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการสัมภาษณ์ โดย คณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและ กิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการ แพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 9 มิถุนายน 2529.
 35. สมทรง สุวรรณเลิศ. อดีตหัวหน้าฝ่ายจิตวิทยา ศูนย์สุขภาพจิต. เอกสารการสัมภาษณ์ โดย คณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวม ประวัติและ กิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการ แพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 17 กรกฎาคม 2529.
 36. สมโภชน์ สุขวัฒนา, นายแพทย์. ผู้อำนวยการ โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการ สัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวม ประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 26 พฤศจิกายน 2530.
 37. สมศักดิ์ สิริสาดี, นายแพทย์. อดีตผู้อำนวยการ โรงพยาบาลจิตเวชนครราชสีมา. เอกสารการ สัมภาษณ์ โดยคณะทำงานเฉพาะกิจเพื่อรวบรวม ประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 26 สิงหาคม 2529.
 38. สุนี ชลาภิรมย์, เกษัชกรหญิง. หัวหน้าฝ่าย เกษัชกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสาร การสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อ รวบรวม ประวัติและกิจกรรมโรงพยาบาล
 - สมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวง สาธารณสุข 20 พฤศจิกายน 2529.
 39. สุพัตร พูลเกษ, แพทย์หญิง. อดีตหัวหน้าฝ่ายวิชา การโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการ สัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวม ประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 23 กันยายน 2529.
 40. สุภวัธน์ หินแก้ว. อดีตหัวหน้าแผนกสังคมสงเคราะห์ โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการสัมภาษณ์ โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติ และกิจกรรมโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 17 ตุลาคม 2529.
 41. สุภา มาลากุล ณ อยุธยา, คุณหญิงแพทย์หญิง. อดีตนายแพทย์ใหญ่ กรมการแพทย์. เอกสารการ สัมภาษณ์ โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวม ประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 12 มิถุนายน 2529.
 42. สุมาลย์ โสคติรี. อดีตหัวหน้านักสังคมสงเคราะห์ ของแผนกสุขภาพจิต. เอกสารการสัมภาษณ์ โดย คณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและ กิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการ แพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 19 มกราคม 2530.
 43. สุรพงศ์ อำพันวงษ์, นายแพทย์. ผู้อำนวยการ โรงพยาบาลพญาไท. เอกสารการสัมภาษณ์ โดย คณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและ กิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการ แพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 13 มกราคม 2531.
 44. สุรินทร์ ปิ่นรัตน์, นายแพทย์. อดีตผู้อำนวยการ โรงพยาบาลนิติจิตเวช. เอกสารการ สัมภาษณ์ โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติ และกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรม

- การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 28 เมษายน 2530.
45. สุรินทร์ พรหมพิทักษ์, นายแพทย์. อดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาลพระศรีมหาโพธิ์. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 14 กันยายน 2529.
 46. แสง นาคสถิตย์, อดีตลูกจ้างโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการสัมภาษณ์ โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 6 กุมภาพันธ์ 2530.
 47. หทัย ชิตานนท์, นายแพทย์. รองปลัดกระทรวงสาธารณสุข. เอกสารการ สัมภาษณ์ โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 25 พฤศจิกายน 2530.
 48. อรุณ ภาคสุวรรณ, นายแพทย์. อดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการ สัมภาษณ์ โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 2 พฤษภาคม 2529.
 49. อวยพร ศิริวิธ, ข้าราชการบำนาญโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา. เอกสารการสัมภาษณ์ โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 3 ธันวาคม 2529 และ 9 ธันวาคม 2529.
 50. อานันท์ สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง, นายแพทย์. หัวหน้าสำนักงานประสานศูนย์บำบัดรักษายาเสพติด. และภิรมย์ สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง, รองศาสตราจารย์ แพทย์หญิง, หัวหน้าภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เอกสารการสัมภาษณ์โดยคณะทำงาน โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 15 พฤศจิกายน 2530.
 51. อุดม ลักษณะวิจารณ์, นายแพทย์. รองอธิบดีกรมการแพทย์. เอกสารการสัมภาษณ์ โดยคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อรวบรวมประวัติและกิจกรรม โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข 21 ธันวาคม 2530.